

A doll's house world

- Nora ur olika kulturella perspektiv

av

Ylva Hansson

Namn på Institutionen: *Institutionen för Scenkonst*

Utbildningsnivå: *Magisterexamen*

hp *15 hp*

Inriktning/Program/Kurs: *Internationell Scenkonst/Examensarbete*

Termin, årtal: *VT 2021*

Handledare: *PeO Sander, lektor i scenkonstproduktion*

Examinator: *PeO Sander*

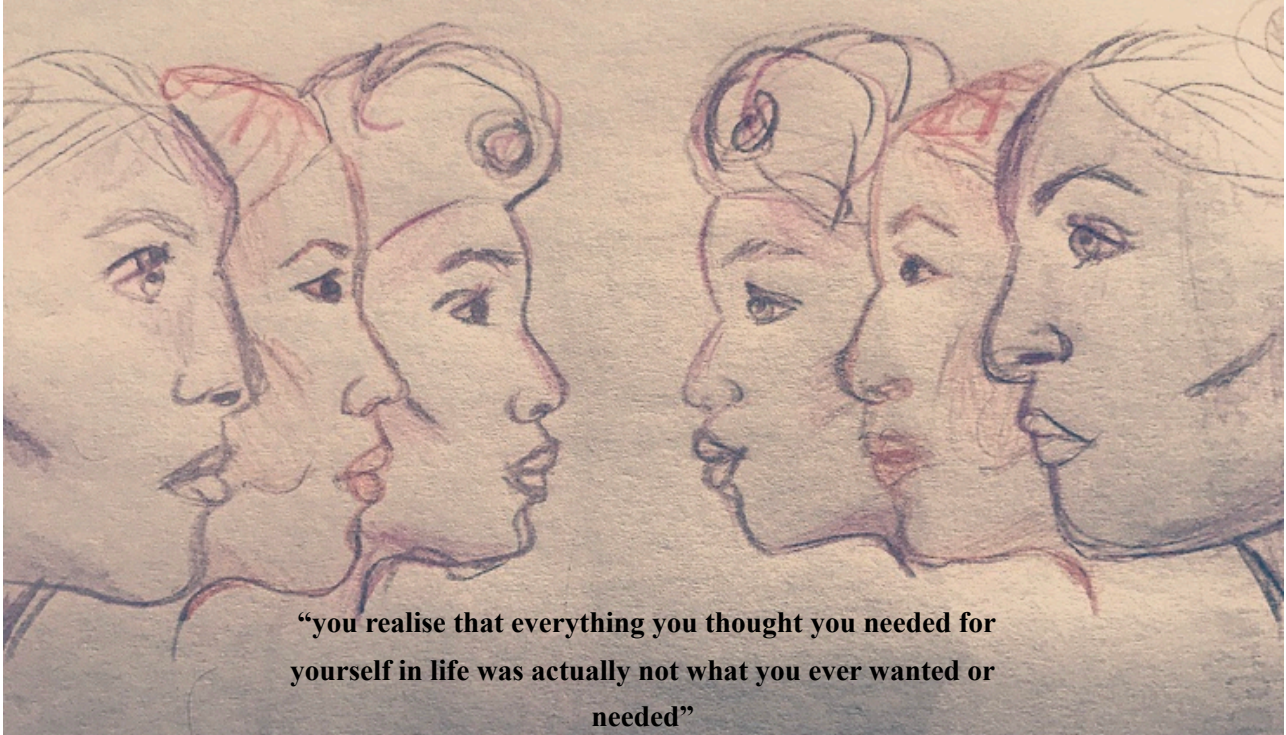
Abstract

This master's thesis discusses who *Nora Helmer* could be today in different parts of the world. With an idea for an modern adaptation of *A doll house* (with three Noras from different cultural perspectives) as a starting point the purpose is to research the following questions: Who Nora could be today, how Nora could be portrayed through different cultural perspectives, what similarities and differences there are, if anything in the play has to be changed to relate to a contemporary context and what the essence of Nora is. These questions are being explored through in-depth interviews with five different female actors in different continents: North America, Asia, Oceania, Africa and Europe. The actors thoughts are presented through different themes: Who Nora is, motherhood and marriage, Nora's favourite color, the ideal woman and who Nora could be in their context today. The last part discusses the different versions of Nora, how a classical play can open up for conversations about current gender equality issues and how this material can be used in the continued work towards a stage production.

Key words: Nora Helmer, *A doll house*, Henrik Ibsen, international performing arts studies, contemporary play adaptation, character analysis.

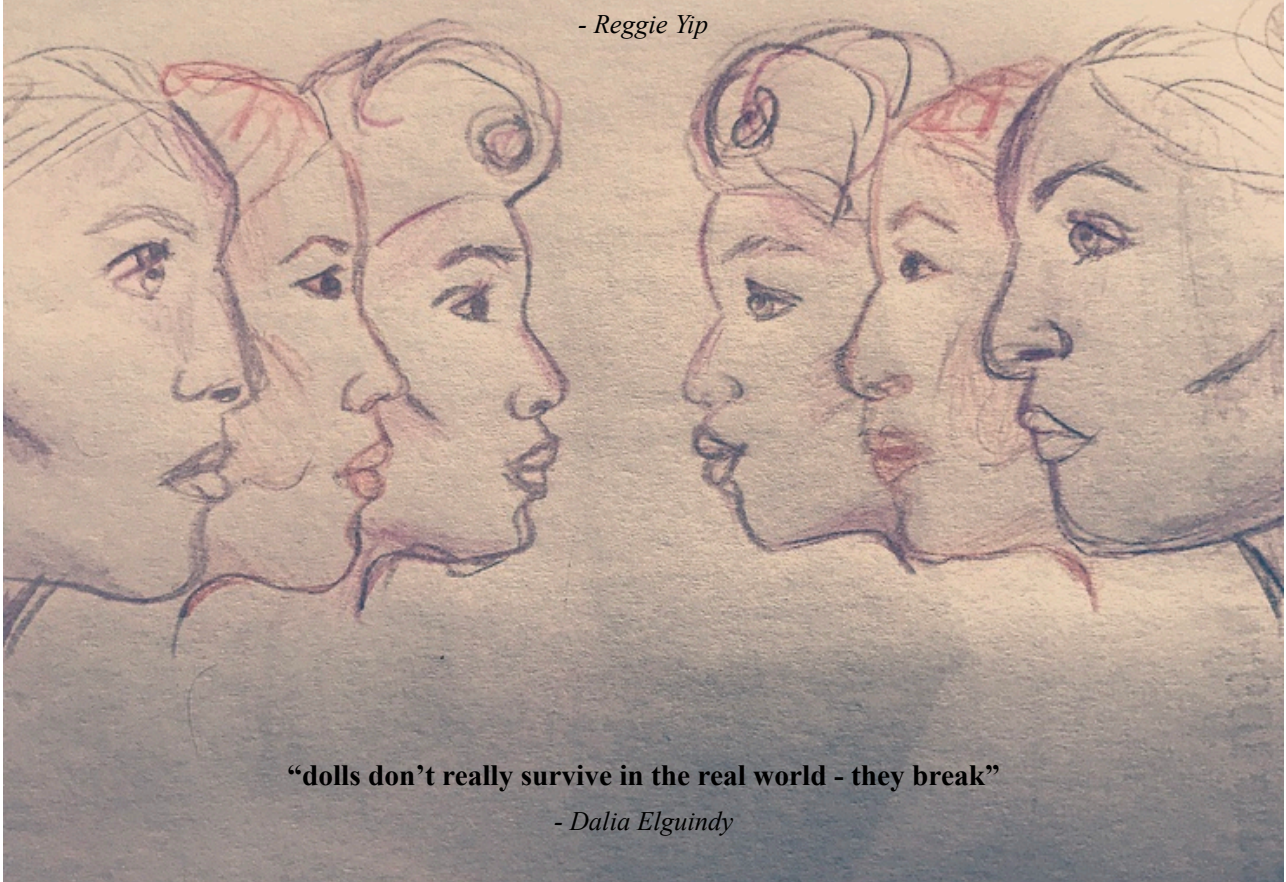
“they teach you that life must have some scheduled moments”

- Livia Berté

**“you realise that everything you thought you needed for
yourself in life was actually not what you ever wanted or
needed”**

- Reggie Yip

“dolls don't really survive in the real world - they break”

- Dalia Elguindy

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

BAKGRUND	2
Min bakgrund och målsättning.....	2
En av världens mest spelade pjäser.....	2
FRÅGESTÄLLNINGAR	4
Huvudfråga.....	4
Underfrågor.....	4
KUNSKAPSÖVERSIKT OCH BEGREPP	4
Tidigare nutidstolkningar och internationella uppsättningar.....	4
Översättningsproblematik och kulturell anpassning.....	5
Noras båge och vår huvudrollsinnehavare som antihjälte.....	6
Framtidskvinnan.....	7
En feministisk utgångspunkt.....	7
METOD	8
Om respondenterna.....	8
Om materialet.....	9
Om intervjuerna.....	9
REDOVISNING AV UNDERSÖKNING	10
Intervju med Sophia Monti, Los Angeles.....	10
Intervju med Reggie Yip, Hongkong.....	12
Intervju med Laurel Devenie, Auckland.....	15
Intervju med Dalia Elguindy, Kairo.....	18
Intervju med Livia Berté, Neapel.....	20
DISKUSSION	23
AVSLUTNING	25
REFERENSLISTA	27
Bilaga 1 - Frågeformulär.....	I

BAKGRUND

Min bakgrund och målsättning

Jag är en relativt ung, vit, medelklass, heterosexuell ciskvinna som vill arbeta med internationell scenkonst. Jag flyttade till London vid 21 års ålder för att studera till skådespelare och regissör på *The Kogan Academy of Dramatic Arts*. Där fick jag möta konstnärer från hela världen och växte både som människa och konstnär genom att ta del av deras erfarenheter och nya perspektiv.

Vintern 2019 uppstod en idé till en scenkonstproduktion av *Ett dockhem* där tre olika skådespelare gestaltar *Nora* ur olika kulturella perspektiv. Pjäsen delas upp i tre delar där varje skådespelare får gestalta berättelsen ur ett nutidsperspektiv i sin kultur. I slutet av föreställningen uppstår en flerspråkig kör som berättar att de ska lämna hemmet. Under pandemin har det varit omöjligt att undersöka regikonceptet sceniskt men i december 2020 så gjorde jag en film av Noras slutmonolog med tio kvinnliga skådespelare på tio olika språk: <https://youtu.be/rLMHJ4g3HP4>.

Arbetet med filmen ledde mig vidare till en djupare analys av *Nora*. Att få höra Ibsens text i olika kroppar och på olika språk väckte en tanke i mig om att vi alla kan vara *Nora*. På något sätt var det som om den klassiska texten gav en röst åt problem som vi kvinnor brottas med idag. Men stämmer det? Kan *Nora* finnas idag i till exempel Kenya? Jakten på *Nora* har fört mig från Ibsens original till samtal med fem kvinnliga skådespelare på fem olika kontinenter om vem *Nora* skulle kunna vara idag. Målet är att få fram så målande beskrivningar som möjligt från olika miljöer för att kunna jämföra likheter och skillnader. Min förhoppning är att kunna arbeta vidare med materialet mot en scenkonstproduktion - *A doll's world*.

En av världens mest spelade pjäser

Et dukkehjem hade premiär på Det Kongelige Teater i Köpenhamn dagarna före jul 1879. Det var den pjäs som skulle göra Henrik Ibsen berömd, översättas till 80 olika språk och bli en av världens mest spelade pjäser.

I *Ett dockhem* får vi följa *Nora Helmer*, gift med advokat och blivande bankdirektör *Torvald* och mor till tre barn, under tre dagar kring jul. På ytan lever de ett perfekt liv, men *Nora* har en hemlighet. Hon har förfalskat en namnteckning för att ta ett lån så att de kunde resa bort när *Torvald* blev sjuk för ett par år sedan och lever i tron om att hon har räddat sin mans liv och gjort en nobel handling. Hemligheten avslöjas när en gammal bekant till *Nora*, *Kristine Linde*, kommer

till staden för att söka arbete. Nora ordnar så att hon får anställning hos Torvald på banken, ovetandes om att Kristine då tar advokat Nils Krogstads anställning - mannen som hon har lånat pengarna hos. Krogstad börjar utpressa Nora för att få behålla sin anställning. Nora försöker övertala sin man att låta Krogstad behålla sin plats men lyckas inte. Hemligheten avslöjas i ett brev från Krogstad till hennes man, och där hon har levt i tron om att Torvald kommer att hylla hennes ädla handling och ta på sig skulden för att rädda henne så möts hon istället av raseri. När Krogstad sedan drar tillbaka sitt hot så vill Torvald låtsas som att ingenting har hänt, men då väljer Nora att lämna sin man och sina barn. Pjäsen slutar med att vi hör ytterdörren smälla igen.

Slutet har i alla tider lett till diskussion och kontrovers. Hade Nora handlat rätt som lämnade sin familj för att hitta sig själv? Den norske litteraturforskaren Leif Mæhle skriver i inledningen till *Et dukkehjem* att:

Her i Norden ble diskusjonen omkring Nora nesten en landeplage. Det fortelles at noen steder satte folk opp plakater når de hadde selskap: Det er forbudt å diskutere dukkehjemet! Det ble skrevet lange innlegg omkring Nora problemet, også av jurister og psykiatere, og i en norsk avis ble det arrangert en tenkt rettergang mot Nora.²

Inför premiären i Tyskland tvingades Ibsen skriva ett alternativt slut där Torvald för Nora till barnkammaren efter konfrontationen där hon hjälplöst faller ihop på marken. Detta då den tyska skådespelerskan Hedvig Niemann-Raabe förklarade att hon aldrig kunde tänka sig att gå ifrån sina barn. Då det ännu inte fanns något avtal mellan Norge och Tyskland så kunde vem som helst skriva om slutet, och Ibsen valde då att göra det själv men kallade det för en "barbarisk våldshandling mot stycket".³ I England gjorde man om stycket helt - Nora blev *Flossie* och Helmer blev *Humphery* som blev pjäsens hjälte när han slog sig för bröstet och tog på sig hela skulden. Nora fick krypa till korset ovärdig den store mannens förlåtelse. I modern tid har slutet bland annat ändrats av den tyske regissören Thomas Ostermeier: "At the end, instead of walking out with the door slamming behind her, Nora turns the groping and psychological violence she has been subjected to into outward rage and she kills".⁴ Många pjäser har skrivits om vad som händer efter att Nora har lämnat. Det verkar som att vi inte kan nöja oss med ovissheten.

² Leif Mæhle, "Innledning", i *Et Dukkehjem*, av Henrik Ibsen, (Malmö: Gleerup, 1971), s. VII.

³ Bodil Österlund & Marianne Grøndahl, *Nora - ett dockhem genom åren*, (Malmö: Liber, 1984), s. 13.

⁴ Jonathan Kalb, "Nora the Killer Doll", *New York Times*, 7/11-2004, <https://www.nytimes.com/2004/11/07/theater/newsandfeatures/nora-the-killer-doll.html> [hämtad 2021-05-23].

Litteraturvetare Ingeborg Nordin Hennel skriver "Kommer Nora tillbaka eller gör hon det inte? Detta var, och är, den oroande men obesvarade frågan".⁵

FRÅGESTÄLLNINGAR

Huvudfråga:

- Vem skulle Nora i Ett Dockhem kunna vara idag?

Underfrågor:

- Hur skulle Nora kunna gestaltas ur olika kulturella perspektiv?
- Vilka likheter och skillnader finns?
- Är det något i pjäsen som skulle behöva ändras för att vara aktuell idag?
- Vad är essensen av Nora?

KUNSKAPSÖVERSIKT OCH BEGREPP

Mycket har skrivits om Ibsen, Ett dockhem och Nora och jag gör inget anspråk på att sätta mig in i alla aspekter eller av att ägna mig åt teatervetenskap. Jag är skådespelare och regissör och kommer här gå igenom det material som hjälper mig i ett arbete mot en konstnärlig undersökning. En viss bakgrund och översikt behövs dock för att förstå intervjuerna i min undersökning och ställa dem i relation till tidigare tolkningar av Nora.

Tidigare nutidstolkningar och internationella uppsättningar

Pjäsen har satts upp otaliga gånger och tiderna har förändrats. Idag är skilsmässor vanliga och kvinnor får ta lån. Professor Jacqueline Martin går igenom några vanliga tolkningar av pjäsen: hemmet som ett dockhus och dockans frigörelse, hemmet som ett fängelse och fångens frigörelse från samhällets konventioner och hemmet som en fasad eller falsk idyll.⁶ Det är teman som kan vara aktuella på många olika sätt och Wirmark skriver: "Varje tid - också vårt eget tjugohundratal - behöver sin egen tolkning av Ibsens drama".⁷ Det finns naturligtvis hur många exempel som

⁵ Ingeborg Nordin Hennel, "Elise Hwasser - Ibsens första svenska favoritskådespelerska", i *Ibsens kvinnor - tolkade av scenens kvinnor*, red. Roland Lysell, (Lund: Ellerströms, 2011), s. 40.

⁶ Jaqueline Martin, "Noras sorti ger alltjämt eko världen över Ingmar Bergmans *Ett dockhem* i Stockholm", i *Ibsens kvinnor - tolkade av scenens kvinnor*, red. Roland Lysell, (Lund: Ellerströms förlag, 2011), s. 246-247.

⁷ Margareta Wirmark, *Nora Nora*, (Stockholm: Carlssons, 2006), s. 6.

helst på nutidstolkningar där dramat har förflyttats till nya miljöer och jag kommer här gå igenom ett fåtal:

Åsa Melldahl satte 2007 sitt dockhem i en souterrängvåning i Uppsala i en frikyrklig miljö. Istället för Capridräkt och Tarantella så var Nora iförd cheerleader-outfit och hade lärt sig en routine hos en systerförsamling i USA. På Göteborg Stadsteater 2018 såg vi en Nora som levde i lyxfällans moderna lägenhet och där alla karaktärer kände varandra från Handelshögskolan, i regi av Yana Ross. I slutet när Nora går så hämtas hon tillbaka av männen och blir utklädd till Disney-prinsessa.

Utomlands har *Ett dockhem* bland annat förflyttats till Indien av Tanina Gupta med Nora, nu *Niru*, som en indisk kvinna gift med en engelsman som arbetar för *the British Colonial Administration* i Calcutta. År 1998 sattes pjäsen upp i Peking på *China's Central Experimental Theatre* försatt i 1930-talets Kina, med inslag av kinesisk opera. Handlingen utspelade sig under *chunjie* - det kinesiska nyåret, och innehöll en europeisk Nora som gift sig med en kinesisk man. Några av reaktionerna beskrivs såhär av Shouhua Qi, professor i engelska: "In Nora, they saw a champion and role model for the millions of Chinese women suffering from millennia-long feudal patriarchal oppression".⁸

Översättningsproblematik och kulturell anpassning

Jag kommer i min undersökning titta på hur *Ett dockhem* skulle fungera i olika delar i världen idag. Detta har även gjorts av litteraturvetaren Louise von Bergen i Uruguay. I sin avhandling undersöker hon dialogen mellan skandinaviskt drama och Uruguayansk teater. Hon beskriver recensionerna av den första uppsättningen av dockhemmet i Montevideo då kritikerna var överens om att pjäsen var en *komedi*, inte en *nutidstragedi*. Det uppfattades som komiskt att Torvald inte kom på tanken att stänga dörren.⁹ Olika erfarenheter och kulturer kan naturligtvis påverka läsningen av en text och det kommer vara intressant för undersökningen att se vilka delar av texten som är aktuella för *kulturell anpassning*. Ett exempel som framförs av von Bergen är att Nora tar ett lån för att de ska kunna åka till sydliga breddgrader för Torvalds hälsa, vilket blir helt ologiskt i Uruguay. Det finns även en replik om otur och att få en takpanna i huvudet, men då det

⁸ Shouhua Qi, "(Mis)reading Ibsen - Chinese Noras On and Off the Stage and Nora in Her Chinese Husbands Ancestral Land of the 1930's as Reimagined for the Globalized World Today", *Comparative Drama* Vol 50, No.4 (2016), s. 343.

⁹ Louise von Bergen, *Nordisk Teater i Montevideo: kontextrelaterad reception av Henrik Ibsen och August Strindberg*, doktorsavhandling (Stockholm: Stockholms Universitet, 2006), s. 108-113.

är ovanligt med takpannor i Uruguay så ändrades repliken till att julgranen skulle fatta eld.¹⁰ Namnen är också något som kan komma att behöva ändras då *Torvald* snabbt placerar oss i Skandinavien.

Noras båge och vår huvudrollsinnehavare som antihjälte

Noras utveckling är något som vi får följa i pjäsen och kanske en anledning till att hon är så många skådespelares drömroll. Vi möter en naiv, levnadsglad barnhustru som blir en vuxen sanningssägande kvinna med sunt förnuft. Förvandlingen sker på bara tre dagar. Jag kommer i min undersökning att titta närmare på Noras *båge* och se huruvida det rör sig om en förvandling eller om hon helt enkelt slutar spela en roll. Alla är inte överens om att det är en positiv utveckling som vi får följa; som jag nämnde i bakgrundsavsnittet så har till och med en rättegång planerats mot Nora. För att citera Joan Templeton, professor och tidigare ordförande för *The Ibsen Society of America*: “She is denounced as an irrational and frivolous narcissist, an ‘abnormal’ woman, a ‘hysteric’, a vain, unloving egoist who abandons her family on a paroxysm of selfishness”.¹¹ Nora är ingen klassisk hjältinga men kanske är hon en *antihjälte*? Definitionen av antihjälte är enligt Wikipedia “en central person i litteratur eller film som saknar klassiska hjältekaraktärer men ändå väcker sympati hos läsaren eller publiken”.¹² Nationalencyklopedins definition är “(huvud)person i litterärt verk (eller liknande) som avviker från den gängse bilden av en hjälte”.¹³ Begreppet passar in på Nora då vi inte ser en kvinna med superkrafter som bär kvinnokampens fana. Vi ser en ganska vilse människa som vill bli omtyckt men som sedan inser att hon inte kan fortsätta att leva på det sätt som hon har gjort. Hon har handlat fel och begått ett brott och slutet är hon en mor som lämnar sina barn - knappast ett klassiskt hjälteslut. På Wikipedia är en underkategori till antihjälte *den utvecklande hjälten* vilket kanske kan passa in på Nora? Den utvecklande hjälten beskrivs som någon som börjar historien med ett antal negativa drag såsom fördomar/egoism/omogenhet/tunnelseende mot pengar eller status. Under historians

¹⁰ von Bergen 2006, s. 130.

¹¹ Joan Templeton, “The Doll House Backlash - Criticism, Feminism and Ibsen”, *PMLA* Vol. 104, No.1 (1989), s. 29.

¹² Wikipedia, *Antihjälte*, u.å., https://sv.wikipedia.org/wiki/Antihjälte#cite_note-:0-1, [hämtad 2021-05-23].

¹³ Nationalencyklopedin, *Antihjälte*, u.å., <https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/antihjälte>, [hämtad 2021-05-23].

gång, medan vi lär känna figuren, så växer hen och förändras, tills hen blir sympatisk.¹⁴

Begreppet hjälper mig att se fler nyanser av Nora.

Framtidskvinnan

En intressant aspekt är att titta på hur det kvinnliga idealet har förändrats. Ibsen var i kontakt med kvinnorörelsen både i Norge och Italien och en av hans inspirationer till Nora var den nya kvinnan eller *new woman*, bland annat beskrivet av Dina Lowy, lektor i historia; “Nora, (...), took on a life of her own as a model of the self-awakened New Woman”.¹⁵ Wirmark ställer sig frågan: “vilka positiva egenskaper utmärker Framtidskvinnan och vilka egenskaper framstår som absolut förkastliga?”¹⁶ Jag kommer att använda mig av begreppet *framtidskvinnan* i det här arbetet för att beskriva fenomenet och titta på vilka egenskaper framtidskvinnan besitter idag i olika delar av världen och hur det kvinnliga idealet hänger ihop med Nora.

En feministisk utgångspunkt

Jag kommer inte spekulera i huruvida Ibsen var feminist, men visst står det bortom allt tvivel att Ett dockhem har gett en röst åt kvinnorörelsen? När Nora i sista scenen säger att hon har blivit behandlad som en docka av sin far och sin man och att Torvald inte är mannen som ska uppfostra henne utan att det ska hon göra själv, så påminner det om feministiska tankar av bland annat Wollstonecraft och Martineau.¹⁷ Litteraturvetaren Helge Rønning skriver i sin bok om Ibsens författarskap i relation till idéhistoria att: “Nora er den modne kvinne i kamp mot samfunnets normer”.¹⁸ Men det har genom tiderna diskuterats om *Ett dockhem* ens handlar om kvinnas rättigheter. Till hundraårsjubileet av Ett dockhem i Danmark skrev fil dr Leif Nedergaard följande:

För att stycket verkligen skulle ha varit ett betydande inlägg emot kvinnoförtrycket skulle Nora ha varit i besittning av en värdefull personlighet (...) Men för det första är Nora inte alls förtryckt i äktenskapet, utan vansinnigt bortskämd av sin man. (...) Nora är inte på något sätt frustrerad...

¹⁴ Wikipedia, *Antihjälte*.

¹⁵ Dina Lowy, “Nora and the ‘New Woman’: Visions of Gender and Modernity in Early Twentieth-Century Japan”, *U.S.-Japan Women’s Journal* No. 26 (2004), 75.

¹⁶ Wirmark 2006, s. 6.

¹⁷ Templeton 1989, s. 32.

¹⁸ Helge Rønning, *Den umulige friheten - Henrik Ibsen og moderniteten*, (Oslo: Gyldendal, 2006), s. 323.

Ett dockhem är inte bara föråldrat. Det har aldrig varit ett genomtänkt inlägg i tidens kvinnorörelse.¹⁹

Ett populärt citat att ta fram är att Ibsen ska ha sagt "Jeg er ikke engang på det rene med, hvad kvinnesaken egentlig er (...) Min opgave har været *menneskeskildring*".²⁰ Men har Nora och Torvald samma möjligheter att starta ett nytt liv? Feminism och jämställdhetsfrågor handlar ju just om att vi kvinnor vill ha samma rättigheter som män. Kvinnan ska ses som människa, precis som Nora säger:

Helmer. *Du er først og fremst hustru og mor.*

Nora. *Det tror jeg ikke lengre på. Jeg tror at jeg er først og fremst et menneske, jeg liksom vel som du, - eller i alla fall at jeg skal forsøke på å bli det.*²¹

Att hävda att ett dockhem enbart handlar om den universella människans sökande efter sin identitet blir för mig lite som att säga *all lives matter* när *black lives matter* demonstrationerna gick för fullt - det missar poängen. Och sist men inte minst, precis som Templeton skriver, om vi ger Nora samma rättigheter som Torvald Helmer och låter honom se henne som en jämlike - vad finns då kvar av pjäsen?²² Jag tar ställning för en feministisk utgångspunkt i min läsning av Nora och Ett dockhem.

METOD

För att svara på frågan om vem Nora skulle kunna vara idag så har jag valt att intervjua fem olika kvinnliga skådespelare i olika världsdelar: Nordamerika, Asien, Oceanien, Afrika och Europa. Det blir som små stickprover ut i världen där jag arbetar med djupintervjuer och där respondenterna får ge sin personliga analys av Nora. Jag arbetade med att ta fram öppna frågor så att min personliga analys i minsta möjliga mån skulle påverka samtalet.

Om respondenterna

Kvinnorna har gått en eftergymnasial skådespelarutbildning och är i Noras spelålder (som jag har satt till 25-40 år). Jag har gjort det valet eftersom skådespelare har som yrke att analysera rollkaraktärer och hitta ett sätt att gestalta en roll på olika sätt. Jag tror att jag i och med det valet

¹⁹ Leif Nedergaard, *Frederiksborgs Amts Avis* (Frederiksborg: 1979), se Österlund & Grøndahl 1984, s. 7.

²⁰ Mæhle 1971, s. IX.

²¹ Ibsen 1971, s. 68.

²² Templeton 1989, s. 32.

kommer att få målande beskrivningar av Nora. En annan anledning är att jag på detta vis får kontakt med skådespelare som skulle kunna vara aktuella för min framtida scenkonstproduktion. Två av fem skådespelare kände jag sedan innan, resten fick jag tag på genom en gemensam kontakt. Förkunskapen om Ett dockhem varierade, en har spelat Nora i en modern tolkning, några känner till pjäsen från sina utbildningar och en hade nästan ingen tidigare kunskap. Ett annat krav var att respondenterna skulle prata engelska.

Om materialet

För att materialet skulle bli greppbart så valde jag att fokusera på slutscenen.²³ Jag hade frågor som kretsade kring vissa teman: Nora som person och hennes liv, synen moder-/äktenskap, det kvinnliga idealet och om/hur Nora skulle kunna gestaltas ur ett nutidsperspektiv i deras miljö. Jag fick även rådgivning när jag tog fram materialet av Frida Röhl, konstnärlig ledare på *Folkteatern* i Göteborg, som förelag att jag skulle ha med en “knäpp fråga” för att se om något oväntat skulle dyka upp. Jag valde då att fråga om Noras favoritfärg. Ett praktiskt exempel på *kulturell anpassning* som jag använde mig av var att fråga hur Noras hem skulle se ut i respondenternas städer. I originalmanuset står det till att det är ett “hyggelig og smakfullt, men ikke kostbart innrettet stue” och att det finns ett piano och en kakelugn.²⁴

Om intervjuerna

Intervjuerna var semi-strukturerade, jag hade förberett ett frågeformulär som jag följde men jag kom också med spontana följdfrågor.²⁵ Inför intervjuerna fick informanterna ta del av synopsis, frågeformuläret samt manus på slutscenen. Samtligt material och det talade språket på intervjuerna var engelska. Fyra av fem intervjuer ägde rum på Zoom och spelades in, en intervju skedde hemma hos mig. Samtliga intervjuer varade i cirka en timme. Respondenterna har fått läsa och godkänna samtliga citat.

²³ Henrik Ibsen, *A Doll House*, i översättning till engelska av Rick Davis & Brian Johnston, (Hanover: Smith & Kraus, 2006), s. 79-92.

²⁴ Ibsen 1971, s. 3.

²⁵ För frågeformulär, se bilaga 1.

REDOVISNING AV UNDERSÖKNING

Min undersökning består alltså av fem djupintervjuer med kvinnliga skådespelare i olika världsdelar. Jag kommer att presentera en intervju och en respondent i taget genom att citera och sammanfatta vad de har sagt kring de teman som jag nämner i avsnittet ovan. I den här delen får mina respondenter ta all plats, samtliga ord är deras, och jag kommer att kommentera resultatet i diskussionsavsnittet.

Intervju med Sophia Monti, Los Angeles, USA.²⁶

VEM ÄR NORA?

“Nora is a wife and a mother. That’s who she is. She hasn’t given much thought of who she is outside of that.” Sophia beskriver Nora som att hon spelar en roll och flyger runt som en kvittrande fågel i hemmet - vi får aldrig veta vem hon egentligen är, om hon ens vet det själv. Sophia säger: “So the answer to who Nora is - who knows?” Hon tror att Nora som någon som har skapat sin person kring männen i sitt liv, som en docka som har skickats från sin far till sin man. “It’s like she analysed the *perfect woman* and morphed herself into that.” Sen har hon försökt upprätthålla den rollen och aldrig frågat sig själv om hon verkligen gillar dom här sakerna, säger Sophia. “Torvald says that she is unfit as a mother, and she agrees. But she has a deeper understanding of why that is true.” Sophia förklarar att Torvald menar att Nora är oförsiktig med pengar, har äventyrat deras ekonomiska trygghet och att hon är korkad medan Nora menar att det är sant för att “she’s been playing house and doesn’t know her values”. Sophia säger också att Nora känns som ett ensam barn, inte har några vänner och att hon förmodligen inte har jobbat en dag i sitt liv. Hon säger: “she has no personality. When she’s all alone its like the lights go off and she stops. And if someone walks into the room the lights come back on and she starts again.”

OM MODERSKAPET OCH ÄKTENSKAPET

När jag frågar Sophia om hennes syn på moderskap utbrister hon “Oh boy, I’m probably the wrong person to ask” eftersom hon själv inte vill ha barn eller tycker särskilt mycket om dem. Hon kan respektera mödrar men anser att de kan glömma vilka de är bortom modersrollen:

²⁶ Intervju i Nacka, (17/4-2021), samtliga citat i följande avsnitt är från samma tillfälle.

“When women become mothers that’s their most important job. But it’s not true for everyone, your life can have true meaning even if you don’t have kids”. Hon beskriver en rädsla av att en del av en dörr försvinner när man blir mamma, att den nya rollen tar över. Sophia säger att det är kontroversiellt som kvinna och *millennial* att välja att inte skaffa barn utan en medicinsk anledning. Jag frågar henne om hennes syn på Nora som mor och hon svarar:

She is the picture of it but I get the sense that she spends more time with her husband. They have a nanny and you don’t really see her with them. The children could just not have been in the play. Essentially it’s about Nora and Torvald.

NORAS FAVORITFÄRG

“I don’t know but I thought yellow instinctually. Yellow is chirping, sunshine, strong and can be like a fasad. It’s like she says - paint it HAPPY”.

DET KVINNLIGA IDEALET

Sophia säger att hennes personliga åsikt är att den perfekta kvinnan är någon som “loves herself, is independent and doesn’t give a fuck”. Men hon upplever att samhällets ideal är en kvinna som “knows she will never be enough” då en stor del av marknaden riktar sig till kvinnor med reklam för dieter och så vidare - vi ska vilja bli smalare, snyggare, bättre på alla sätt. Hon säger att det vore kontroversiellt att säga att man gillar sin kropp om man inte är pinnsmal. Vi ska vilja bli mammor. Vi ska vara pappas lilla flicka. Hon fortsätter: “Men think women are dolls, not people. We are human”. Sophia beskriver att det är oacceptabelt att inte vilja gifta sig eller ha barn, att älska sin kropp, att vara sexig eller pryd, “to be a boss”, eller ha starka åsikter. “Girls are told not to raise their voices, boys have ADHD” avslutar hon.

EN AMERIKANSK NORA IDAG

Jag frågar om Nora påminner om någon Sophia känner och hon beskriver då en kvinna som kom från *the midwest* till LA och spelade en perfekt *LA-girl*: spirituellt, yoga, vegan, pole-dancing. Det var som att hon såg en känd influencer och sa “I want to be that. She had no personality of her own. Everything was well thought out but there was nothing genuine about her”. På frågan om Nora skulle kunna finnas i USA idag svarar Sophia ja och beskriver det som att hon då skulle kunna vara en amerikans hemmafru som spelar moders- och hustrurollen till perfektion och

lägger upp stora delar av sitt liv på sociala medier. Hon berättar att det är vanligt för amerikaner att anlita professionella fotografer för att ta påkostade familjefoton i solnedgångar eller när höstlöven faller - naturligtvis med stora leenden (även om familjen kanske ville mörda varandra den dagen). Noras hem skulle vara täckt med sådana bilder och kanske bibelcitater. Det skulle vara ett *religious household* där det är en stor grej att säga att man inte vet om man tror på Gud (vilket Nora säger i sista scenen). De skulle bo i ett medelklasshus med *American housewife-decor* (stilen som bland annat finns i affären *Hobby Lobby*) med stora citat målade på väggarna - *FAMILY/BLESSED/KITCHEN*. Som statusobjekt skulle dom kunna ha en pool och dyr teknik - en stor TV och det senaste till barnen. Nora kan fortfarande heta Nora men Torvald kan bli *Tommy*. Torvald lever efter det amerikanska sättet att se på arbete, "live to work, not work to live". Istället för att åka till Italien när Torvald blev sjuk så skulle dom kunna åka på "vacay to the Bahamas". Visst språk och teknik skulle behöva ändras i en nutidstappning, kanske lånade Nora pengar från *J.G. Wentworth 877-cashnow*? Sophia avslutar med att säga: "You'd be surprised how little would have to change. It would be a fun experiment to do the play without changing anything and see when the audience notice that it's not today".

Intervju med Reggie Yip, Hongkong, Kina.²⁷

VEM ÄR NORA?

Reggie börjar med att beskriva Nora:

Nora is a young woman, in my mind. She was taught a definition and a construct of what it meant to be happy and what it means to be safe and to live up to your purpose as a woman. She's in this very brave and vulnerable space where you realise that everything you thought you ever needed for yourself in life was actually not what you ever wanted or needed.

Reggie tror att en av anledningarna till att Nora väljer att gå för att hon inte älskar Torvald längre, hennes favoritreplik är när Torvald säger "You no longer love me" och Nora svarar "No. That's precisely it"; vilket tyder på en hög grad av acceptans. Hon säger att män borde tänka på hur de uppfostrar sina döttrar, för precis som för Nora så kommer en tid när: "the doll, and the cage, doesn't serve her anymore". Hon säger att Nora är modig i sista scenen, hon befinner sig i limbo. Hon vet vad hon INTE vill. Hon beskriver det som att Nora måste gå igenom en *small death*, det

²⁷ Intervju på Zoom, (19/4-2021), samtliga citat i följande avsnitt är från samma tillfälle.

är ända vägen ut - genom att döda hustrun och modern kan hon bli en ny kvinna i en ny verklighet. Hon kommer vara ensam och rädd men hon måste göra det, säger Reggie.

Hon beskriver Noras liv som “practically comfortable. She enjoyed little joys - it has not been a life without pleasure.” Reggie säger att hon tror att det finns en stund precis innan Nora ska somna, när hon ligger vaken i mörkret och är helt ensam, som hon känner någonting gro i magen. En tomhet, inte likgiltighet, men en “emptiness”.

OM MODERSKAPET OCH ÄKTENSKAPET

Reggie berättar för mig att hon nyligen har insett att hon vill ha barn, men inte nödvändigtvis att hon vill gifta sig. Hon identifierar sig som bisexuell och tror inte att vi människor är skapta till att leva monogamt, att människan är naturligt polyamorös. Hon säger att om hon vore ekonomiskt stabil skulle hon kunna tänka sig att skaffa barn ensam, och har då tänkt på adoption, även adoption är något som ofta hålls hemligt i Hong Kong. Äktenskap verkar lockande på det sätt att det kan innebära ekonomisk stabilitet, något man som skådespelare kan längta efter i stunder. Hon ser många omkring sig som gifter sig för visum. Reggie säger att om man har barn, varför skulle man inte vilja ge dem de bästa förutsättningarna? Men hon säger också att “marriage began as an economic construct - we just added labels of love”. Hon har också vänner som har ingått i arrangerade äktenskap och upplever att de har en annan syn - “there is an acceptance that love is something that develops out of time, marriage can ensure that you have a better life. It can set you up for life, if you get divorced you can have an allowance”.

NORAS FAVORITFÄRG

Reggie tror att Nora fick höra att det var lila eller rosa men att hennes riktiga favoritfärg skulle kunna vara grön. Hon tror kanske inte att Nora har den färgen, men när hon ser den så älskar hon den. Reggie säger att grönt kan vara mossigt men också riktigt vackert, den är inte romantisk eller vänlig. Hon förknippar grönt med naturen och jorden.

DET KVINNLIGA IDEALET

Den perfekta kvinnan i det kinesiska samhället är enligt Reggie “the embodiment of kindness consistently”. Någon som är utbildad, besitter en massa färdigheter och skulle inte “step on any toes to reach her goal” och det slutgiltiga målet är att bli hustru och mor - “an unconditional

wife”. Hon beskriver någon som är undergiven och tar inte upp för mycket plats (även i sin fysik). Hon säger att det är en omöjlig balans. Personligen så beundrar hon någon som identifierar sig som kvinna och som är “connected to what empowers them in their femininity”.

EN KANTONESISK NORA IDAG

Från Reggie's liv så påminner Nora om en kvinna som “worked to present herself in a feminine way, everything was very particular, she spoke in a certain way. Everything was placed - it was like a performance of a woman”. Hon säger även att hon ser *Noror* i Hong Kong, flickor som pojkar tar hem till familjen som pratar på ett visst sett, har vissa färger på sig och är *tillgjort blygsamma* - “the word in Cantonese is 斯文, pronounced see-muhn. It means to be demure, gentle”. Hon säger att den typen av flickor är hyllade och eftertraktade: de är vackra, lite mindre och ödmjuka. Reggie säger att det för henne “looks like a performance”.

Genom vårt samtal så målar Reggie upp en bild av att Nora i Hongkong skulle kunna vara en övre medelklasskvinna i en kinesisk familj som pratar kantonesiska och engelska. Torvald kan fortfarande jobba på bank då “Hong Kong is the financial hub of the world” och Reggie säger att pengar är kärnan i samhället. De har råd med en utbildning för sina barn som dessutom tar en massa klasser på fritiden. Reggie beskriver dem som renässansbarn: de kan konversera och underhålla. I Asien är det viktigt att ge sina barn de bästa möjliga förutsättningarna för ett gott liv. Familjen kan ha en filippinsk nanny som bor där och kanske en filippinsk städerska. De bor i en lägenhet med skinande vita marmorgolv och stora fönster som vätter mot en av de många kullarna, eller till och med mot havet. Där tror Reggie att Nora står och tittar ut, hon älskar fönstren. Det ser ut som från en tidning; “everything is chick, placed nicely but I’d like to think that there is still little pieces of her. Like some pink sewing, I think she likes handwork”. Men det skulle inte vara en massa prylar, utan ganska avskalat, något som är ovanligt i kantonesiska hem. Status-prylar skulle kunna vara ett stort piano eller flygel, men istället för en kakelugn så skulle dom ha ett riktigt fint badrum med en regndusch och ett badkar, säger hon.

När jag frågar Reggie om något i pjäsen skulle behöva ändras för att passa in i ett nutidsperspektiv i Hong Kong svarar hon efter en stunds tystnad “I don’t know. Cause in many ways this play seems very contemporary”. Hon går sedan in på att eftersom skilsmässa inte är förbjudet utan en verklighet så skulle det kanske behöva handla mer om resan till det beslutet.

Men för att det skulle vara okej så skulle hon behöva ta med sig barnen. Normen är att kvinnan tar barnen, även om hon säger att hon känner till mammor som har övergivit sina barn.

Intervju med Laurel Devenie, Auckland, Nya Zeeland.²⁸

VEM ÄR NORA?

Laurel beskriver Nora som någon som är väldigt ensam, vilsen och isolerad, men med ett rikt inre liv och en vild fantasi - men att hon inte har någon att utforska den sidan av sig själv med. Hon har levt för att behaga andra, främst sin far och sin make. Hon har haft en lägre status och dolt sitt sanna jag. Laurel säger att det måste vara tröttsamt att anstränga sig för att aldrig skapa dålig stämning. Hon säger att Nora är smart och “devious, but not in a negative way”. Hon beskriver Nora som väldigt klar och tydlig i den sista scenen, och att den personen måste finnas där under ytan hela tiden. Hon är förmodligen ett ensam barn som dök in i familjelivet. Hon säger om Nora och Torvald att “they’re quite private. Torvald is very self absorbed and it’s important for him to keep up appearances”. Det är en miljö som Nora inte har kunnat forma andra vänskaper i. När hon själv spelade Nora så hade hon en uppenbarelse under en föreställning:

She is so brave. It was so selfless to take that huge risk to save the family and her husband. It’s really easy today to justify Noras decision to leave. Torvald is the part that didn’t age well - he’s just a horrible person and probably the most difficult role to play. The absolute turning point is that he doesn’t stand by her, that his honour is more important. Their whole relationship has been a lie.

Det är svårare att förstå att hon lämnar barnen, men Laurel påpekar att de inte är lika framträdande i originalet som i den moderna versionen som hon spelade i och att “the servants becomes a layer between her and them. It’s an extreme decision to leave the kids”. Hon säger också att vi inte vet vad som händer efter pjäsen, kanske kommer hon tillbaka och hämtar dom? Laurel påpekar att man i en relation kan ha hemska bråk där man försöker skada varandra så mycket som möjligt, och att om man till exempel tog ett bråk som hon har haft med sin partner och sätter det i slutet på en pjäs så skulle det få en viss innebörd. Men hon ifrågasätter också sig själv och säger “we love Nora, maybe we don’t want to admit it? It’s completely reprehensible to walk out on the kids, but completely understandable to get out of a relationship like that”. Laurel

²⁸ Intervju på Zoom, (19/4-2021), samtliga citat i följande avsnitt är från samma tillfälle.

fastslår att Nora går från något som “looks really good” men att hon är i en position där hon har insett att det är “time to change when the pain of staying the same is greater than the pain of changing”. Nu säger hon att Nora kanske måste “let her hair down, be ugly, and go backpack or something”.

OM MODERSKAPET OCH ÄKTENSKAPET

Laurel är själv en nybliven mamma sedan två år tillbaka, och säger att ingenting skulle ha kunnat förberett henne. Hon är inte gift, men bor tillsammans med barnets pappa och hans barn från en tidigare relation. Hon älskar idén av att gifta sig, att fira kärleken. Hon spelade Nora innan hon fick barn och säger att det är svårare att läsa slutscenen nu. Det svåra med att vara mamma och leva i en lång relation är enligt Laurel:

The domestic part of it - you just wash and fold all the time. Your brain works hard in all directions, and like for Nora - with three kids, I imagine you'd just feel guilty all the time. It's consuming and there is no time for yourself to reflect or to find a moment of clarity.

Laurel säger att det är svårt att försvara att stanna i ett dåligt äktenskap, även om det händer hela tiden. Hon säger att det är ovanligt med hemmafruar idag, men maktdynamiken kan finnas där ändå, beroende på vem som tjänar mest pengar och vem som tar hand om barnen. Hon beskriver det som att vi inte längre accepterar vissa könsdynamiker - även om de fortfarande finns under ytan.

NORAS FAVORITFÄRG

“Maybe magenta or a deep red - a secret color. There is something about her wanting to access something deeper, that she can never access”. Hon säger att det är något med att Nora leker med det förbjudna. Rött är kvinnligt och starkt. Laurel tror att hon söker en djupare värld och sexualitet, något hon inte får i sitt vardagliga liv.

DET KVINNLIKA IDEALET

Laurel säger att det idag finns krav på en karriär, och att den ska vara en stark del av ens identitet. En kvinna ska vara “equal to a man”, och klättra på karriärstegen. Hon säger att vi idag låtsas som att vi inte vill att kvinnor ska vara sexiga och smala, men att vi vill det (både män och kvinnor). Laurel har själv inte känt sig pressad till att skaffa barn, men vet att andra kvinnor

upplever det. Hon säger att många kvinnliga skådespelare väljer att inte skaffa barn eftersom det på Nya Zeeland inte finns så många fasta kontrakt, och då är det för osäkert att ta en paus för att bli mamma. Hon tror också att vi befinner oss i ett skifte vad det gäller det kvinnliga idealet.

EN NYZEELÄNSK NORA IDAG

Så vem skulle Nora kunna vara idag i Nya Zeeland? Laurel känner till kvinnor som har lämnat män som dom träffade på high school efter ett långt äktenskap, även om de har sett lyckligt ut från utsidan. Kvinnorna har startat nya liv och har barnen varannan helg. “They built a life of not talking, doing all the right things but never really lived or developed in interesting ways”. Hon säger att det finns nyanser av Nora i personer som har levt i långa relationer där man växt in i en vana och ens liv har blivit mer och mer involverade och man ser ingen tydlig väg ut. Fokuset har hamnat på att hålla fasaden vid liv trots att man är inte ett team längre.

I tappningen av Ett dockhem som hon spelade i så var dom var *greenies* och Torvald arkitekt. Jag frågar Laurel vad *greenies* betyder och hon säger att en *greenie* är någon som är *woke*, bryr sig om klimatet, äter ekologiskt och så vidare - “It was more Torvalds thing - his dream - and she went along with it”. Hon säger att de skulle kunna bo i en fint hus i västra Auckland. Huset är rent och konventionellt. Det finns en massa vackra böcker som Nora aldrig har läst. Statussymboler skulle kunna vara en pool eller ett SPA och en fin bil. Ett dyrt och fint kök med “ensembles of domestic things”. Istället för ett brev som avslöjar Noras hemlighet så lyckas Krogstad skaffa en inspelning där Nora erkänner. Nora gör mer av hushållsarbetet och är närmare barnen, det finns inga städerskor eller barnflickor. De åkte på semester när Torvald blev sjuk, i det här fallet hade han en depression och det var något som han inte vill prata om. I texten så tror hon att mycket måste ändras, definitivt en del av språket. Och vi har andra förväntningar på könsroller idag, Torvald skulle behöva dölja sin kvinnoosyn mer.

Intervju med Dalia Elguindy, Kairo, Egypten.²⁹

VEM ÄR NORA?

Dalia säger att Nora är någon som verkar ha blivit uppfostrad i ett gammaldags och traditionellt hem. Förmodligen i en kärleksfull familj, men uppfostrad på fel sätt: mer som en docka än som en människa. Hon fortsätter:

And naturally she gravitated towards something that is comfortable, so she went to what she knows. But in a way she is a rebel because she did go out of her way to save her husband, she did illegal things and in the end she leaves - which I think shows that this rebellion was inside her all along but she didn't know herself well enough. She's a strong person who doesn't know it.

Dalia förtydligar att Nora räddade familjen, hon fixade problemet. I slutändan fungerade det, hon åkte inte fast för sin olagliga handling.

Om Noras beslut att lämna säger Dalia att det var "the straw that has broken the camels back". Hon inser att personen som hon offrat allt för, som hon har gett upp att lära känna sig själv för, i slutändan inte förtjänar det. Hon säger att Nora tog sig an den traditionella rollen som fru och mor, men när hon är i en utsatt situation tar inte Torvald på sig den traditionella rollen som man och beskyddare. Han lever inte upp till deras outtalade pakt och hon tänker "to hell with it. This is not the person I married". Dalia fortsätter med att säga:

I've seen a lot of *Noras* around, and they are very comfortable with their set up. Their whole world revolves around their home and family until it breaks. It's a turmoil, and you start to question everything. You're terrified of leaving so its not an easy decision. It's a struggle to make yourself blind to it, and she has been in denial for a long time. It's was bubbling, and she was killing it, until it exploded. He's not the person she married, and now she has a reason to leave - without feeling guilty.

OM MODERSKAPET OCH ÄKTENSKAPET

Dalia är själv en mamma, en önskan som kom till henne sent, och hon säger att det är magiskt men också självuppfyllande - en önskan om att lämna något efter sig. Hon säger i relation till pjäsen att "even though it's fun to treat my daughter as a doll, I have to be careful. Because when I'm gone, I mean, dolls don't really survive in the real world - they break, and that's not what I want for her". Hon säger att det är svårt att döma andra mammor, men Nora borde inte lämna sina

²⁹ Intervju på Zoom, (28/4-2021), samtliga citat i följande avsnitt är från samma tillfälle.

barn då hon tog dem till världen. Men å andra sidan så kan hon inte uppfostra dem som den person hon är just nu då de skulle få samma problem som hon har haft. Hon borde ta en time-out för sig själv men sen komma tillbaka till dem med ny kunskap, föreslår Dalia.

Äktenskap beskriver hon som en vänskap och hennes eget bygger på samarbete och kommunikation. Dalia träffade sin man första året på universitetet och dom gifte sig av kärlek men tillägger:

Then you have the *Noras* in our culture, they might be the majority, where the marriage is very traditional. The man is the moneymaker and provider and the wife is only the mother and so on. The husband is the man of the house and the one that decides.

NORAS FAVORITFÄRG

Hon säger att det skulle kunna vara en eldig röd färg, något som Dalia tror finns inom henne, men att hon letar efter lugn och gillar dova färger. Kanske blått - havsfärger. "It's a conflict of colors because she's a conflicted person".

DET KVINNliga IDEALET

"There shouldn't be a quality that is different for a man than for a woman." Den ideala kvinnan, eller personen, är enligt Dalia någon som är ärlig, positiv, ansvarstagande och har humor. Men om vi tittar på majoriteten, med ett mer traditionellt synsätt, så är den ideala kvinnan någon som är moderlig, tyst, angenäm, mild och sexuell. Hon säger att för majoriteten är det oacceptabelt för en kvinna att vara för sexuell, frispråkig och självständig.

EN EGYPTISK NORA IDAG

"I know a lot of *Noras* who are still in the denial and struggle phase". Hon säger att dramat skulle ta plats i ett normalt egyptiskt hem förutom att Nora inte skulle kunna vara "as friendly with the male characters". När Torvald blev sjuk så åkte dom till stranden vid en egyptisk kuststad, där det är svalare än i Kairo, eller till "a retreat where you do healing with sand". Det är ett perfektionistisk hem på ytan, men inte om man skrapar på den. Dalia beskriver klassamhället i Kairo som en regnbåge med stora skillnader. Det finns en undre överklass som har råd med utbildning, är mindre traditionella och som kan bo i hus, och en medelklass som bor i lägenheter och är mer traditionella. Medelklassen har råd med lokal utbildning, har vanliga jobb men äger inte företag. Dalia tror att Nora skulle kunna finnas i båda. De skulle kunna bo i en lägenhet med

“a living area only for the guests, the family doesn’t spend time there. And they spend money on china and a nice teapot or nice lamps. It would go into the decorations rather than the house itself”. Mannen jobbar och kommer hem för att äta lunch med sin familj. Den mesta tiden spenderas i hemmet och barnen leker på gatan. De tittar på TV tillsammans. Om man skulle behålla barnflickan och städerskan så skulle familjen Helmer behöva vara övre medelklass, åtminstone om de bor hos familjen. Det är inte ovanligt med en kvinna, anställd eller släkting, som tar hand om modern när hon var liten och som bor med dem för att sen ta hand om hennes barn, precis som med Nora och Anne-Marie. Kvinnor får ta lån i Egypten nu, så det skulle behöva ändras i texten. Dalia säger om pjäsen: “it’s very relevant. It’s something that happens up until today. To us this setup is normal”. Hon berättar också att lagarna kring skilsmässa har ändrats i Egypten, de har lagt in en klausul där en kvinna bokstavligen talat bara kan gå - men då ger hon upp alla sina rättigheter till bodelning och underhåll. En kvinna kan gå igenom en rättslig process och då behålla sina rättigheter, men den här klausulen är till för kvinnor som bara vill lämna utan att mannen behöver skriva på ett dokument.

Intervju med Livia Berté, Neapel, Italien.³⁰

VEM ÄR NORA?

“Nora is a woman that is completely immersed in the environment she is living in, an old and masculine environment. She is treated like an object, not really like a woman”. Livia säger att Nora är övertygad om att hon inte kan klara sig själv eller fatta beslut så hon stannar i en tillvaro som är fel eftersom hon är övertygad om att det inte finns något annat sätt att leva. I slutscenen är det annorlunda, då har Nora haft en chock och sett att hennes liv inte alls är som hon vill. Livia säger att man kan ljuga för sig själv upp till en viss gräns, men när det tar stopp så tar det stopp. Hon måste lämna, annars dör hon inombords eller blir galen: “She is brave, but it’s a way to keep herself alive”.

Livia beskriver det som att: “they teach you that life must have some scheduled moments”. Nora gifte sig, de fick barn, de bor i ett fint hus och de blev rika men plötsligt, dag för dag, så känner hon sig mer ledsen utan att veta varför. Först känner hon sig otacksam men inser sen vad

³⁰ Intervju på Zoom, (28/4-2021), samtliga citat i följande avsnitt är från samma tillfälle.

som är fel och då blir det outhärdligt. Hon verkar inte ha syskon eller vänner - “she integrates mainly with people who have to take orders from her. I think she’s very lonely”.

OM MODERSKAPET OCH ÄKTENSKAPET

Livia är ogift och har inte själv barn och det är inget hon vill i framtiden heller. Hon upplever att 90% av ansvaret för barn idag ligger på kvinnans axlar och säger “we still have a medieval way to think about that”. Hon säger att det är chockerande i pjäsen när Nora lämnar barnen, men att det är ganska normalt för mannen att lämna sina barn, vilket hon tycker är ett obalanserat synsätt. Livia säger:

What scares me is that it’s still in this way. Here we are so closely linked to christianity and the church but divorce is becoming more accepted. You don’t have to throw away your life for a decision that might not have been wrong, but that has changed.

Men Livia säger också att männen har bättre förutsättningar för att börja ett nytt liv, de har varit i samhället och arbetat när kvinnan har varit hemma med barnen och kan börja om med en yngre kvinna. För en kvinna är det mycket svårare, Livia ser unga mammor i 30-40 årsåldern som skiljer sig och vars enda fokus blir att uppfostra barnen. Hon beskriver synsättet som: “You’ve been used. You are a mother”. Den andra sidan av myntet i den här orättvisan är att kvinnans enda vapen blir att få ut så mycket pengar som möjligt i skilsmässan. Livia säger att hon är helt emot äktenskap och att man ska ha ett kontrakt som säger att man ska älska varandra för evigt. Hon säger att hon är en romantiker och tycker inte att ett papper behövs- en gud ska inte bestämma vem hon ska älska.

NORAS FAVORITFÄRG

“I think it’s pink, in the first part of the play. Maybe it’s not her real favourite color”. Livia tror att hennes riktiga favoritfärg skulle kunna vara blått eller ljuslila, något djupare.

DET KVINNliga IDEALET

En perfekt kvinna enligt det italienska samhället beskrivs av Livia som en trevlig och snäll mamma. Någon som har gift sig, skaffat barn och aldrig bråkar med sin man. Någon som ler och som inte är särskilt smart - “which is definitely not what I think”, säger hon. Livia tror att det är

svårt för samhället att acceptera en kvinna som är extravagant, går ut sent eller gör ett manligt jobb. Det som bryter normen är skrämmande, säger hon.

EN NAPOLITANSK NORA IDAG

Nora påminner Livia om personer i hennes närhet som fokuserar på ytliga saker såsom materiella ting och fina middagar istället för sina inre känslor. Och hon vet om personer som har blivit av med pengar som inte längre bjuder in gäster för att de inte kan erbjuda samma lyx, för dem handlar det mer om att visa upp framgången än om gemenskap. Livia berättar att Nora skulle kunna finnas i Italien idag, men kanske inte i en rik familj:

Today in Italy, a middle class family is not ignorant. You have access to universities, you'll be able to travel, so you wouldn't have that situation where a woman can't develop her own opinions. I think you could find something like that in the lower class.

Då skulle Nora ha blivit uppfostrad till att skaffa familj, de skulle inte ha så mycket pengar så hon skulle vara hemma med barnen, ta hand om hemmet och inte säga så mycket. Torvald skulle bestämma, säger Livia. Om Nora skulle vara medelklass skulle hon åtminstone behöva en utbildning, men Livia tycker inte att det passar lika bra. Om dramat skulle utspela sig i en lägre samhällsklass så skulle Torvald kunna ha ett industrijobb. De skulle bo i ett område i utkanten av Neapel, i ett litet hus med få rum: "I have a word in Italian that I have no way to describe. They would live in a *basso* - a house in a bad neighbourhood and the door opens straight into the street". De har ett stort rum där familjen gör allt och ett rum för sängen, och man skulle bara ha de nödvändigaste sakerna - som för matlagning eller för barnen. Om familjen Helmer var lite mer medelklass så skulle de kunna ha en stor TV framför soffan och ett väldigt fint kök. Då skulle Nora kunna involvera sig i välgörenhet för flyktingar eller hemlösa, eller jobba några timmar i veckan på en lågstadieskola. Livia säger att det finns såna jobb som är anpassade för kvinnor med barn, man får ledigt ett år vid graviditet och sen behöver man bara jobba fyra timmar på morgonen. Torvald får vara advokat eller en läkare. De skulle inte bo i ett hus där man ser vattnet, men kanske en lägenhet i Vomero med vackra tavlor på väggarna. Nora skulle kanske ha lite mer frihet att gå ut och träffa vänner eller till och med manliga vänner. Livia föreslår att Nora får bli *Eleonora* och Torvald *Antonio* eller *Francesco*.

DISKUSSION

Så vem skulle Nora i Ett dockhem kunna vara idag? Från att ha varit Ibsens *framtidskvinna* (en kvinna som tar saken i egna händer för att rädda sin familj och slutet av pjäsen även sig själv) så visar mina intervjuer på att Nora kanske representerar en mer konservativ kvinnoroll. Flera respondenter nämner begreppet *noror* eller *the noras* när de berättar om en grupp i samhället vars främsta identitet finns inom hemmet och familjen. Min åsikt är att Nora representerade en klassisk kvinnoroll även på Ibsens tid, men att *framtidskvinnan* kommer in som begrepp för Nora när hon väljer att lämna hemmet. I samtalet kring det kvinnliga idealet idag så skilde samtliga respondenter på vad de själva och samhället tyckte. Nästan alla sa också att det inte borde vara någon skillnad på vilka kvalitéer som anses ideala för kvinnor och män men kom ändå fram till att det skilde sig en hel del. Här ser jag ganska stora skillnader mellan de olika kulturerna i vad samhället anser - från en snäll mamma i Neapel till en karriärkvinna i Auckland som klarar av allt. Utseendet verkar spela stor roll och den gemensamma nämnaren är att kraven på en kvinna är en omöjlig balans - man ska vara sexig men inte *för* sexig. Den feministiska utgångspunkt som jag hade för min undersökning har fått mer kött på benen, kärnan i Ett dockhem ligger i den ojämlikhet som finns än idag - även om den tar form på olika sätt.

På frågan om de kände någon som påminner om Nora sa alla ja och ett återkommande tema var att det är någon som spelar en roll, någon som härmar den ideala kvinnan. De nämnde även att det kan vara någon som lever ett liv som ser attraktivt ut på ytan men som egentligen är en livslögn. Efter mina intervjuer så tänker jag att det som Nora representerar finns på många platser. Om jag tittar på vem hon skulle kunna vara ur olika kulturella perspektiv så kan hon vara en *perfect LA-girl*, en egyptisk kvinna som använder sig av den nya klausulen i äktenskapslagen och bara ger sig av, en kantonesisisk kvinna som har lärt sig att vara *see-muhn*, en napolitansk kvinna i en *basso* eller en *greenie* i Auckland. Nora tillåter många att klä sig i hennes maskeraddräkt.

Respondenterna beskriver väldigt olika samhällen med olika klass-system och möjligheter för kvinnor. Bakgrunden för dramat skiljer sig åt, statusprylarna är olika på de olika platserna och förväntningarna på vad en kvinna ska göra idag varierar. Men jag kan se en röd tråd genom deras berättelser. Nora representerar vad samhället vill att en kvinna ska göra och hennes resa visar på att vi inte kan leva så. Vi är människor och inte dockor. Nästan alla nämner att väldigt lite i texten skulle behöva ändras och jag håller med om det, Ibsens språk är öppet och tillåtande för att lägga

in sin egen tolkning. Givetvis kan inte jag, respondenterna eller skådespelarna i min film representera hela världens kvinnor, men vi fungerar ändå som små utsnitt. Vi upplever att samhället har förväntningar på oss att gifta oss och skaffa barn och att vi genom denna heteronormativa konstruktion kommer att hitta lycka och trygghet. Ja, det har skett förändringar sedan 1879, men dramat är högaktuellt.

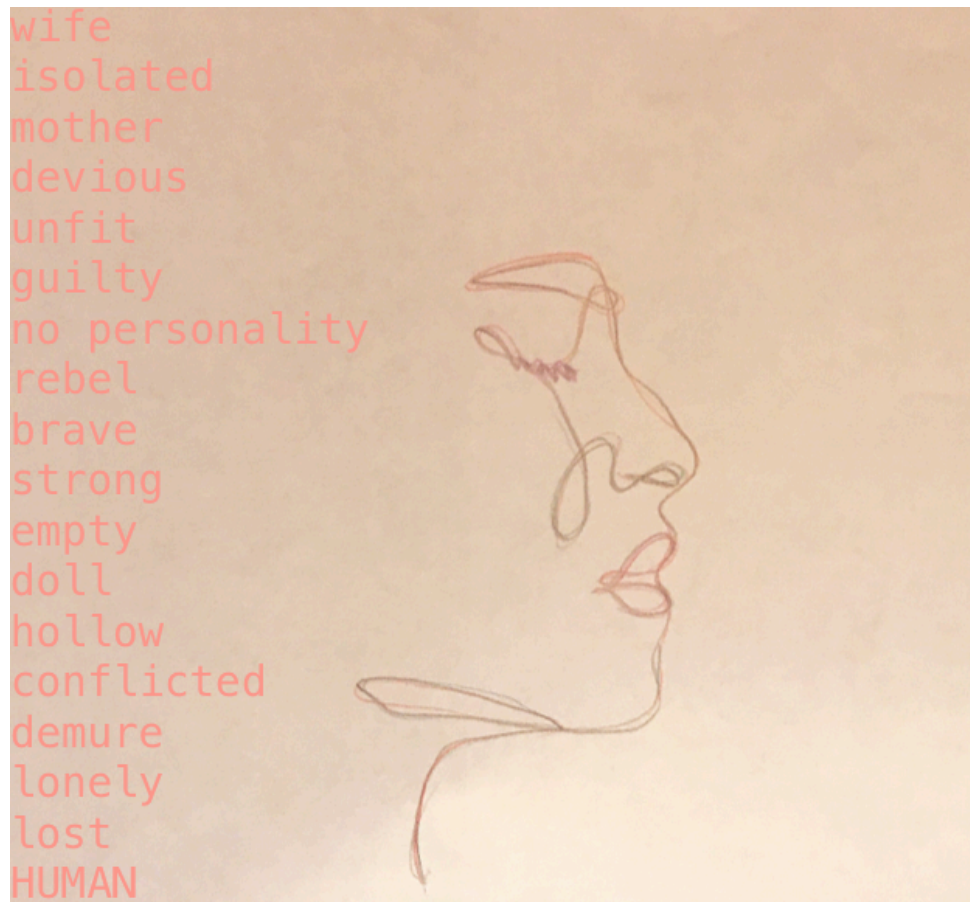
Vad det gäller kulturell anpassning och översättningsproblematik så lämnar texten rum för att fylla i de olika kulturella perspektiven. Det är inga problem att Torvald måste åka på rehab-resa, även om det kanske inte är just *sydliga breddgrader*. Scenografin skulle ändras efter varje plats, från vita marmorgolv i Hongkong till väggar med bibelcitater i USA.

Har min metod fört mig närmare essensen av Nora? Intervjuerna gav resultat utöver mina förväntningar, Nora verkar öppna upp något inom människor. Hon väcker sympati samtidigt som vi än idag ifrågasätter hennes beslut att lämna sina barn. Kanske är det hennes ofullkomlighet som gör att vi vågar titta närmare på våra egna liv och tvivel. Alla intervjuer skulle jag beskriva som förtroliga samtal, även med de kvinnor jag aldrig träffat tidigare. Vi pratade om kraven på oss som kvinnor och människor, om att vilja skaffa barn eller inte och om att förhålla sig till samhällets krav. Jag hade en tidig önskan med projektet om att möta skådespelare från andra kulturer och undersöka kvinnofrågor genom Nora och jag anser att jag har uppnått det målet. Kärnan hos Nora kom oväntat fram genom frågan om hennes favoritfärg - nästan alla sa att hon har en hemlig favoritfärg. Essensen av Nora är enligt mig någon som har gjort allt rätt, men där allt har blivit fel. Hon har levt upp till samhällets krav och förväntningar men aldrig fått bli en egen person. Hon är någon som uppfylls av sin omgivning och vill vara alla till lags för att inte behöva titta inåt. Men hon har stunder när hon kommer nära förtvivlan - kanske den där stunden innan hon somnar eller när ljuset går ner och hon blir som en leksak som får slut på batterierna. Nora är en antihjälte för mig eftersom hon i slutet av pjäsen väljer att sluta låtsas. Precis som Laurel tror jag att kvinnan i sista scenen fanns där hela tiden. Noras båge handlar inte om någon förvandling. I sista scenen så ser vi inte bara en kvinna som tar av sig sin maskeraddräkt - utan även den roll hon har spelat i hela sitt liv. Jag är efter min undersökning övertygad om att Noras livsöde är lika aktuellt idag som 1879 och att vi alla kan hitta en igenkänning i vår kultur och i oss själva - även om kulissen varierar.

AVSLUTNING

Hur skulle jag kunna gå vidare med materialet? Jag har genom undersökningen kommit i kontakt med många skådespelare som gett mig sin bild av Nora ur deras perspektiv och jag skulle kunna fortsätta med att intervjua kvinnor över hela världen. Genom mina intervjuer så har jag fått nya perspektiv på Nora som jag aldrig hade kunnat ana när jag gjorde min film. Om jag vill gå vidare men en scenkonstproduktion så har jag nu en lång rad fantastiska skådespelare som skulle kunna spela Nora. Jag tror att vi genom samproduktion skulle kunna ta fram tre högaktuella miljöer för Nora som vävs samman till en flerspråkig kör i slutet av föreställningen med budskapet att vi alla kan vara Nora. Nästa steg skulle vara att utforska hur vi väver samman dessa berättelser sceniskt och jag hoppas på möjligheten att få jobba vidare med det.

Sist men inte minst vill jag tacka alla fantastiska och inspirerande kvinnor som har gjort det här arbetet möjligt: Sophia Monti, Reggie Yip, Laurel Devenie, Dalia Elguindy, Livia Berté, Frida Röhl, Donna Sherifi, Rebecca Drammeh, Hera Fjord, Mihaela Puiu, Anna Heidegger, Mira Pranger och Esra Urgurlu.

31

“Nora lämnar en synnerligen liten värld -
ett dockhem som hon har varit instängd
i under hela sitt liv, (...)
- för en mycket större värld”.³²

³¹ Ylva Hanson, *Nora*, egen bild, 2021.

³² Martin 2011, s. 241.

REFERENSLISTA

- Hanson, Ylva, *A Doll's World*, film (Stockholm: Ylva Hanson, 2021). <https://youtu.be/rLMHJ4g3HP4>, [hämtad 2021-05-23].
- Hanson, Ylva, *Nora*, egen bild, (Stockholm, 2021).
- Hanson, Ylva, *Noror*, egen bild (Stockholm, 2021).
- Hennel, Ingeborg Nordin, "Elise Hwasser - Ibsens första svenska favoritskådespelerska", i *Ibsens kvinnor - tolkade av scenens kvinnor*, red. Roland Lysell, (Lund: Ellerströms förlag, 2011), s. 19-75.
- Ibsen, Henrik, *A Doll House*, i översättning till engelska av Rick Davis & Brian Johnston, (Hanover: Smith & Kraus, 2006).
- Ibsen, Henrik, *Et Dukkehjem*, (Malmö: Gleerups, 1971).
- Kalb, Jonathan, "Nora the Killer Doll", *New York Times*, 7/11- 2004. <https://www.nytimes.com/2004/11/07/theater/newsandfeatures/nora-the-killer-doll.html> [hämtad 2021-05-23].
- Lowy, Dina, "Nora and the 'New Woman': Visions of Gender and Modernity in Early Twentieth-Century Japan", *U.S.-Japan Women's Journal* No. 26 (2004), s. 75-97.
- Mæhle, Leif, "Innledning", i *Et Dukkehjem*, av Henrik Ibsen, (Malmö: Gleerup, 1971), s. V-IX.
- Martin, Jacqueline, "Noras sorti ger alltjämt eko världen över Ingmar Bergmans *Ett dockhem* i Stockholm", i *Ibsens kvinnor - tolkade av scenens kvinnor*, red. Roland Lysell, (Lund: Ellerströms förlag, 2011), s. 231-249.
- Nationalencyklopedin, *Antihjälte*, u.å., <https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/antihjälte>, [hämtad 2021-05-23].
- Qi, Shouhua, "(Mis)reading Ibsen - Chinese Noras On and Off the Stage and Nora in Her Chinese Husbands Ancestral Land of the 1930's as Reimagined for the Globalized World Today", *Comparative Drama* Vol 50, No.4 (2016), s. 341-364.

Rønning, Helge, *Den umulige friheten - Henrik Ibsen og moderniteten*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2006).

Templeton, Joan, "The Doll House Backlash - Criticism, Feminism and Ibsen", *PMLA* Vol. 104, No.1 (1989), s. 28-40.

von Bergen, Louise, *Nordisk Teater i Montevideo: kontextrelaterad reception av Henrik Ibsen och August Strindberg*, doktorsavhandling (Stockholm: Stockholms Universitet, 2006).

Wikipedia, *Antihjälte*, u.å., https://sv.wikipedia.org/wiki/Antihjälte#cite_note-:0-1, [hämtad 2021-05-23].

Wirmark, Margareta *Nora Nora*, (Stockholm: Carlssons, 2006).

Österlund, Bodil & Grøndahl, Marianne, *Nora - ett dockhem genom åren*, 1 uppl. (Malmö: Liber Förlag, 1984).

Intervjuer

Berté, Livia, (Intervju på Zoom, 28/4-2021), Inspelning finns i författarens ägo.

Devenie, Laurel, (Intervju på Zoom, 19/4-2021), Inspelning finns i författarens ägo.

Elguindy, Dalia, (Intervju på Zoom, 28/4-2021), Inspelning finns i författarens ägo.

Monti, Sophia, (Intervju i Nacka, 17/4-2021), Transkribering finns i författarens ägo.

Yip, Reggie, (Intervju på Zoom, 19/4-2021), Inspelning finns i författarens ägo.

Bilagor

Bilaga 1 - Frågeformulär.

BILAGA 1 - FRÅGEFORMULÄR

A Doll's House-World Questionnaire - *duration 1h*

1. Who is *Nora*? What is she like? Can you describe her to me?
2. In the last scene, Nora decides to leave her husband and her children. How does she come to that decision?
3. What are your thoughts on *motherhood*?
4. What are your thoughts on *marriage*?
5. What's Nora's favourite color?
6. If you get to speculate freely, what do you think Noras life has been like?
7. Does she remind you of anyone you know?
8. Could Nora exist in your context today? What might that look like?
9. If you were to make a movie of the scene, what would their home look like?
10. What qualities does an *ideal woman* have?
11. What qualities are unacceptable in a woman?
12. What social groups exists in your environment?
13. Describe a *middle class* home and working life for me.
14. How do you celebrate Christmas?
15. Is there anything in the play that would have to be changed to relate to your culture in a contemporary context?
16. Did you have any previous knowledge of the play?